

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

"Me elämme ja tulemme elämään": Kommunisti ja sivistysporvari Harri Edgrenin kulttuurikamppailu suomenruotsalaisten eloonjäämisen puolesta
Wickström, Mats; Ahlskog, Jonas; Ehrstedt, Johan

Published in:

Luokkataistelua ruotsiksi : Identiteetti ja ideologia 1900-luvun suomenruotsalaisessa työväenliikkeessä

Published: 07/09/2023

Document Version

Final published version

Document License

Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Wickström, M., Ahlskog, J., & Ehrstedt, J., (TRANS.) (2023). "Me elämme ja tulemme elämään": Kommunisti ja sivistysporvari Harri Edgrenin kulttuurikamppailu suomenruotsalaisten eloonjäämisen puolesta. In J. Ehrstedt, M. Kaihovirta, E. Kaukonen, & M. Wickström (Eds.), *Luokkataistelua ruotsiksi : Identiteetti ja ideologia 1900-luvun suomenruotsalaisessa työväenliikkeessä* (pp. 259-297). Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/29a0ea89-c4c3-4182-aa82-b5d9d3ff7dfe/download>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

”Me elämme ja tulemme elämään”

Kommunisti ja sivistysporvari Harri Edgrenin kulttuurikamppailu suomenruotsalaisten eloonjäämisen puolesta

Harri Edgrenin (1909–1996) tausta ylemmässä porvaristossa, hänen intohimonsa kaunokirjallisuutta kohtaan ja aikuisiässä tapahtunut kääntymys kommunismiin tekivät hänestä monella tapaa outolinnun sotienjälkeisessä suomenruotsalaisessa kansandemokraattisessa liikkeessä. Sivistysporvarillisesta taustastaan huolimatta – tai pikemminkin sen ansiosta – Edgrenistä tuli yksi liikkeen värikkäimmistä persoonallisuuksista asemassaan suomenruotsalaisten kansandemokraattien sivistysjärjestön Folkets Bildningsförbundin (FBF) sihteerinä ja itse itsensä nimittäneenä opintorehtorina. Hän levitti innokkaasti tietoa suomenruotsalaisuuden rikkaasta ja vahvasta kulttuuriperinnöstä ympäri Svenskfinlandia. Välillä Edgrenin toiminnan sisältö ärsytti helsinkiläisiä kaadereita, joiden mielestä FBF:n olisi pitänyt keskittyä ammattiyhdistys- ja kunnallistietoutteen suomenruotsalaista kirjallisuutta käsittelevien opintopiirien ja kirjanäyttelyiden sijaan. Käsillä oleva artikkeli hyödyntää laajaa ja tutkimusmielessä aiemmin käytämätöntä lähdemateriaalia valaistakseen niin kommunisti Edgrenin epätavallista elämäntarinaa kuin Svenskfinlandin vähälle huomiolle jätettyä sosialistista historiaa. Artikkelin tarkoituksena on Edgrenin mitä suurimmassa määrin ainutlaatuisista elämänkohtaloa tarkastelemalla tuottaa uutta tietoa kansandemokraat-

tisen liikkeen suhteesta ruotsalaiseen Suomeen sotien jälkeisenä aikana.¹

Artikkelin sisältö rajataan käsittelemään Edgrenin toimintaa kansansivistäjänä. Tämä Edgrenin elämäntehtävä puolestaan suhteutetaan suomenruotsalaista kansandemokratiaa koskevaan kahteen yhteenkietoutuneeseen kysymykseen. Ensimmäinen kysymys koskee sosialistisen suomenruotsalaisen kansansivistystyön organisatorisia rakenteita osana kansandemokraattista liikettä sotienjälkeisenä aikana. Toinen kysymys koskee kansansivistystyön muotoa ja sisältöä osana suomenruotsalaista kansandemokraattista liikettä. Molemmista tapauksista tulemme osoittamaan, että suomenruotsalaisella kansallisuuskysymyksellä oli – ennen kaikkea Edgrenin kautta – keskeinen ja ratkaiseva asema FBF:n toiminnassa. Lisäksi Edgrenin kokemat vastoinkäymiset ja menestykset tarjoavat meille mahdollisuuden tutkia senaikaisen suomenruotsalaisuuden sivistysihannetta koskevia käsityksiä yleisesti ja kansansivistystoiminnan luonnetta ja tehtäviä koskevia käsityksiä erityisesti. Kirjoitus tulee osoittaneeksi, että Edgrenin näkemys kansansivistyöstä oli luonteeltaan humanistinen. Sen ansiosta Edgrenin oli yhtäältä mahdollista rakentaa silta itensä ja porvarillisen suomenruotsalaisen kansansivistysliikkeen välille. Toisaalta Edgren taas ajautui usein törmäyskurssille kansandemokraattisen liikkeen edustaman, kansansivistystyön tehtäviä puhtaasti välineellisesti hahmottaneen näkemyksen kanssa.

Ylemmän keskiluokan kodista kansandemokraattiseen perheeseen

Harri Edgren syntyi 27. heinäkuuta 1909 Pietarissa, jossa hänen isänsä Robert Edgren oli toiminut kirjakauppiaina vuodesta 1907 lähtien. Edgrenit olivat kirjakauppiassukua; Harrin isoisa August Wilhelm Edgren oli pitänyt kirjakauppaa Turussa 1859–1889 ja hänen setänsä Herman Edgren jatkoi kirjakauppatoimintaa Turussa vuodesta 1893 vuoteen 1926.² Harri Edgrenin elämää tulivat leimaamaan kirjat ja Venäjän vallankumous. Edgrenien

koti sijaitsi vain muutaman sadan metrin päässä Talvipalatsista ja hänen muistikuvissaan ”tykinlaukausten kumu ja konekivääri- ja kivääritulen pauke” kuului 7. marraskuuta 1917 bolševikkien aloittaessa lokakuun vallankumouksen.³ Robert Edgren menetti kirjakauppansa, mutta ryhtyi vuonna 1921 hoitamaan itäisen Suomen suurinta kirja- ja paperikauppaa, Viipurissa toiminutta Suomalaista Kirjakauppaa. Kyseinen kirjakauppa riistettiin häneltä vuonna 1940 Neuvostoliiton vallattua Viipurin. Tämän jälkeen hänestä tuli helsinkiläisen teknokemian tehtaan Oy Escalin Ab:n omistaja ja johtaja.⁴ Harri Edgren vietti nuoruusvuotensa ”hyvin porvarillisessa ja turvallisessa ympäristössä” Viipurissa.⁵ Kuusitoistavuotiaana hän luki Hagar Olssonin esseekokoelman *Ny generation* (1925) ja koki herätyksen:

Suomut putosivat silmiltäni ja näin häivähdyksen suurista kokonaisuuksista, jättimäisistä ongelmista. Olen aina sanonut, että Hagarilla on minut tunnollaan, ja on vähintäänkin oikein, että paljastan asian tässä ja nyt. Ajatellessani lukiovuosiani mieleeni tulevat ennen kaikkea hänen kirjansa ja lehtikirjoituksensa. Elämän kallio lepäsi tukevasti haltiattaren siivellä, sanoo F. Scott Fitzgerald yhdessä kirjoistaan [*Kultahattu*]. Ja tämä keijukainen oli Hagar, houkutteleva ja vaarallinen.⁶

Porvarispoika Edgren lähti ylioppilaana grand tourille, eurooppalaiselle sivistysmatkalle, joka sai synkän käänteen Kolmannen valtakunnan Saksassa vuonna 1933. Edgren oli aloittanut väitöskirjaopinnot Kölnin yliopistossa ohjaajanaan kansanopistomies ja professori Paul Honigsheim. Tavoitteena oli kirjoittaa väitöskirja ranskalaisesta kirjailijasta, nobelistista ja antifasistista Romain Rollandista (1866–1944), joka oli yksi 1930-luvun tunnetuimmista stalinismin puolestapuhujista.⁷ Natsit kuitenkin erottivat Honigsheimin ja tämä pakeni Ranskaan. Edgrenin ja Honigsheimin viimeistä kohtaamista Edgren kuvasi myöhemmin kohtalonomaisena ja elintärkeänä:

Muutama minuutti ennen eroamistamme hän kehotti minua jatkamaan taistelua vapauden ja humanismin puolesta Suomes-

sa. Menestyksekkäästi ja pitkällä aikavälillä, niin hänen sanansa muotoutuivat, tämä oli mahdollista ainoastaan jonkin kommunistisen puolueen toiminnan puitteissa. Hänelle oli itsestään selvää, että liittyisin SKP:hen. Lupaa se minulle, hän sanoi minulle puristaessamme toistemme käsiä hyvästiksi. Sen minä lupasin ja lupaukseni olen myös pitänyt.⁸

Anna-Lisa Sahlströmin Edgrenistä kirjoittaman muistokirjoituksen mukaan hän palasi ”viimein kotiin Viipuriin, jossa sekä väitöskirja että koti paloivat poroksi” talvisodan alkuvaiheessa.⁹ Jatkosodan aikana hän palveli Helsingin suojeluskuntapiirin toimiston kirjuriina ja liittyi rauhanoppositiossa olleen Ruotsalaisen Työväenliiton (FSA, Finlands Svenska Arbetarförbund) jäseneksi.¹⁰

FSA:ssa Edgren tuli tunnetuksi sivistysmiehenä. FSA:n joululehdessä vuonna 1944 julkaistussa haastattelussa Edgren teki selkoa näkemyksistään, jotka koskivat nuorison kasvattamista demokratiaan. Jutussa hänet esiteltiin alan asiantuntijana viittaamalla hänen laajoihin opintoihinsa historian ja sosiologian saralla. Edgrenille oli päivänselvää, että ”kaikkia opettajakunnan selvästi demokratian vastaisia voimia” odotti ”välitön eläkkeelle siirtyminen”. Hän toivoi, että koulusta muotoutuisi instituutio, ”jossa nuoriso käsittäisi todellisen tehtävänsä: toimia taistelevan demokratian kärkijoukkona, tärkeänä etujoukkona siinä uudessa maailmassa, joka on tuleva”.¹¹ Jo tällöin Edgren ilmaisi humanistisen ja optimistisen sivistysihanteensa tähdentäessään nuorison edistyksellistä potentiaalia:

Nuoriso on, kunhan tietoisesti tai tiedostamattomasti taantumukselliset voimat eivät sitä raiskaa tai hyväkseen käytä, luonnostaan radikaali, vapautunut, uskossaan vahva. Sen taistelutahdossa ja illuusioista vapaassa pelottomuudessa, sen kiihkeässä totuudenkaipuussa ja oikeamielisessä päätöksessä on takuu vapauden lopullisesta voitosta.¹²

Näissä nuorison roolia käsittelevissä ajatuksissaan Edgren ilmaisi sivistystä koskevan orgaanisen ja idealistisen näkemyk-

sensä, joka oli myös hänen kansansivistäjän työnsä punainen lanka. Sivistys oli prosessi, joka sai voimansa yksilöiden *sisältä*, heidän perimästään historiallisesta ja kulttuurisesta materiaalista, ja ihanteellinen opettaja toimi kuin puutarhuri konsanaan saadessaan viljelmän kukoistamaan. Tähän sivistystä koskevaan näkemykseen kuului *sivistyksen* erottaminen *koulutuksesta* sillä perusteella, että jälkimmäisen tavoitteena olevat valmiudet olivat mitattavissa ja verrattavissa. Sivistys oli sitä vastoin sisäisen tiedonjanon ja maailman muuttamisen halun ohjailema vapaa prosessi. Sivistysprosessissa tiedolla on itseisarvo, jota ei voida pelkistää ulkoisten tavoitteiden välikappaleeksi. Näiden ajatusten alkuperä voidaan jäljittää renessanssin humanistisiin ihanteisiin, vaikka niiden ehkäpä suurin vaikutus näkyy saksalaisessa idealismissa ja erityisesti Johann Gottfried Herderin filosofiassa. Saksalaiset idealistit korostavat ihmisen – kaiken muun maailmassa olevan tavoin – muodostavan orgaanisen kokonaisuuden, jonka puitteissa yksilöt tulee sivistää sopusoinnussa ympäristönsä kanssa. Ihmisen merkittävimpana ympäristönä toimivat hänen historialliset ja sosiaaliset yhteisönsä, jotka Herderin ajatusmaailmassa – ja myös Edgrenin, kuten tulemme näkemään – muodostuvat Euroopan eri kansakunnista, toisin sanoen kansoista.

Edgren kuului siihen sosiaalidemokraattien joukkoon, joka seurasi sosiaalidemokraattista oppositiomiestä K. H. Wiikiä kommunistijohtoiseen Suomen Kansan Demokraattiseen Liittoon (SKDL). Maaliskuusta 1945 lähtien Edgren kirjoitti joko nimettömänä tai pseudonyymillä –f– SKDL:n ruotsinkieliseen äänenkannattajaan *Folktidningeniin*, jonka sivuilla hän muun muassa arvosteli Atos Wirtasta ankarasti poliittisesta selkärangattomuudesta. Hän kuvasi Wirtasen olevan ”traaginen hahmo, oman kohtalokkaan päättämättömyytensä uhri”, ja nimitti K. A. Fagerholmia ”ovelaksi opportunistiksi”.¹³

Edgren valittiin 2. huhtikuuta 1945 SKDL:n ruotsinkieliseen työvaliokuntaan (myöhempi ruotsalaisjaosto).¹⁴ Muutamaa vuotta myöhemmin hän täytti Honigsheimille antamansa lupauksen, kun hänestä tuli myös Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP)

jäsen.¹⁵ Edgren tulisi myös seuraamaan ihailemaansa professoria tämän elämäntyössä sivistysmiehenä.

Kansandemokraattinen ja suomenruotsalainen kansansivistäjä

Ruotsalainen Työväenliitto ja SKDL:n ruotsalaisjaosto perustivat FBF:n 24. huhtikuuta 1946 osana pyrkimystä yhdistää suomenruotsalainen työväenliike. Suunnitelmien mukaan FBF:n tarkoitus oli toimia suomenruotsalaisten työläisten omana sivistysjärjestönä, koska olemassa olevat sivistysjärjestöt – suomenkielinen Työväen Sivistysliitto ja ruotsinkielinen mutta porvarillinen Svenska föreläsningsbyrån – eivät pystyneet tyydyttämään heidän erityisiä sivistystarpeitaan. Harri Edgren oli yksi arkkitehteistä FBF:n takana. Yhdessä sosiaalidemokraatti Gudrun Mörnen kanssa hän kirjoitti FBF:n säännöt ja toimi liiton käynnistämävaiheessa järjestön epävirallisena sihteerinä. Sääntöjen laatijana Edgren varmisti liiton vähemmistökansallisen ruotsalaisuuden¹⁶ pykälällä yhdeksän. Se määräsi, että FBF:n kahdeksanhenkisessä johtokunnassa, jonka itseoikeutettu jäsen hän oli, sai olla jäsenenä ainoastaan ruotsia äidinkielenään puhuvia henkilöitä.¹⁷ Eräissä haastattelussa Edgren yhdisti liiton perustamisen yhteiskunta- ja kulttuurielämän perusteelliseen muuttamiseen:

Uuden liiton synty merkitsee vapaalle kansanvaltaiselle sivistystyölle jättiläisaskelta eteenpäin. Uusi aikakausi tekee tuloaan ahdasmieliseen ja poroporvarillisesti eristäytyneeseen kulttuurielämäämme. Määrätietoisella voimalla ja peräänantamattomalla johdonmukaisuudella me demokraatit tulemme tuulettamaan ulos taantumuksellisten ja nationalististen oppien, latteiden patrioottisten korulauseiden, onttojen fraasien ja tyhjiä aivojen sivistysdemagogian. Juuri me edustamme syntymässä olevaa suurta uutta maailmaa, uutta nuorisoa, uusia ajatuksia, vastustamatonta taistelutahtoa.¹⁸

Vaikka FBF oli alusta alkaen tavallaan Edgrenin lempilapsi, ei hän kuitenkaan ilmoittanut olevansa kiinnostunut sihteerin virasta, koska hän siihen aikaan toimi edelleen johtajana isänsä omistamassa tehtaassa. Samasta syystä hän ei tullut hakeneeksi Suomen kommunistisen puolueen jäsenyyttä. Vasta vuonna 1948 tapahtuneen tehtaan sulkemisen jälkeen hänestä tuli SKP:n jäsen.¹⁹ Samaan aikaan kun Edgrenin johtajanura tuli päätökseensä ja hänen uransa kommunistina alkoi, kärjistyivät sosiaalidemokraattien ja kansandemokraattien keskinäiset välit FBF:ssä yhä pahemmin. Kansandemokraatit katsoivat etujaan loukatun virantäyttäjien yhteydessä ja vuoden 1949 alussa he vaativat sosiaalidemokraatti Anna Bondestamin sihteerinviran kanssa poliittisesti samanarvoisen, kansandemokraateille korvamerkityn viran perustamista.²⁰

Edgren oli kansandemokraattien ykkösehdokas uuteen FBF-virkaan, mutta FBF:n puheenjohtaja, Närpiöstä kotoisin ollut Georg Backlund, ilmaisi epäilynsä hänen sopivuutensa suhteen. Pelkästään kommunistikaaderien sisäpiirin kesken pidetyssä kokouksessa Backlund sanoi, ettei Edgren ollut ”täysin pätevä hoitamaan sivistysneuvojan toimenkuvaan kuuluvia tehtäviä”. Backlund vastusti Edgrenin palkkaamista, koska tämän ”omaleimainen käytös” tekisi hänelle mahdottomaksi ”saada yhteyttä maaseudun yksinkertaiseen väestöön”.²¹ Backlundilla, talonpojan pojalla, oli pitkä kokemus agitaatiosta ruotsinkielisellä eteläpohjalaisella maaseudulla, eikä hän nähtävästi uskonut hyvin porvarillisella habituksella varustautuneen ja sivistyneen luonteen omanneen Edgrenin mahdollisuuksiin vaihtaa ajatuksia niin kutsuttujen vähäväkisten kanssa.

Edgren sai kuitenkin tukea suomenruotsalaisen kansandemokraattien vain 36-vuotiaalta johtajalta Gösta Rosenbergiltä, joka oli osaksi perinyt asemansa isältään Mauritz Rosenbergiltä, Terijoen hallituksen valtiovarainministeriltä. Gösta Rosenbergin mukaan Edgrenillä ”oli tiettyjä ansioita”, minkä lisäksi hän myös tulisi ”mukautumaan kontrolliimme”. Rosenberg sai tukea näkemykselleen puoluetoimitsija Mikael Rombergilta, joka vakuutti Backlundille tulevansa ”esittämään Edgrenille tiettyjä kehotuk-

sia”. Romberg lupasi myös ottavansa vastuulleen potkujen antamisen Edgrenille, mikäli kävisi ilmi ”tälle olevan mahdotonta hoitaa virkaansa”.²² Backlund sai luvan tyytyä esitettyihin lupauksiin. Maaliskuussa 1949 kansandemokraattien läpiajamasta Harri Edgrenin työhönotosta tuli yksi naula lisää FBF:n arkkuun yhteisenä sivistysliittona. Vuosikokouksessa 24. huhtikuuta 1949 sosiaalidemokraatit marssivat ulos, eivätkä koskaan palanneet.²³ Pesänjaon hoitaminen jäi neuvojan virkanimikkeellä vasta palvelukseen otetun Edgrenin harteille ja hän piti sivistystoiminnan nipin napin käynnissä avioeroproessin aikana.

Vapaan sivistyksen poliittiset rajat

Edgren otti lopullisesti FBF:n toimeenpanevan vallan käsiinsä vasta 1955, mutta jo tätä ennen esiintyi jännitteitä, jotka tulisivat leimaamaan Edgrenin elämäntyötä kommunistisena kansansivistysmiehenä. Kyse on etupäässä kahden kansansivistystyötä koskevan näkemyksen välisestä konfliktista: yhtäällä Edgrenin humanistinen ja idealistinen sivistysihanne, joka sisälsi ennen kaikkea historiallisia ja kirjallisuushistoriallisia opintoja, toisaalla kommunistikaaderien toiveet tarkoituksenmukaisista, poliittisen liikkeen toimitsijoille suunnatuista ammattiyhdistys- ja kunnallistietoutta käsittelevistä kursseista. Käsitykset pohjasivat keskenään yhteensovittamattomiin ajatuksiin siitä, mitä sivistyksellä ylipäätään tarkoitettiin. Edgrenille sivistys oli vapaa ja orgaaninen prosessi, jossa oman historian ja kulttuurin tuntemus oli avainasemassa – muutoksen voima oli ammennettavissa kansan omasta kulttuuriperinteestä. Sitä vastoin kommunistikaaderien taipumuksessa nähdä sivistys ennen kaikkea välineellisenä ei ollut tilaa yksilön historiallista ja kulttuurista itsetuntemusta käsitteleville, syväluotaaville eksistentiaalisille kysymyksille. Heille kyse oli lähinnä tarpeesta kouluttaa liikkeen jäseniä hoitamaan monenlaisia konkreettisia ja poliittisia tehtäviä. Edgrenin sivistysihanne sai konkreettisen muodon heti ensimmäisessä tilaisuudessa, jonka hän järjesti FBF:lle.

18. syyskuuta 1950 Edgren käynnisti kurssin nimeltä ”Finlandssvensk nyare litteratur” (Suomenruotsalainen uudempi kirjallisuus) kodissaan Mannerheimintielle Helsingissä. Kyseessä oli FBF:n ensimmäinen niin kutsuttu nuorisokurssi.²⁴ Vuodesta 1950 eläköitymiseensä vuonna 1974 Edgren piti yhteensä 24 nuorisokurssia. Ensimmäiselle nuorisokurssille osallistui yhdeksän henkilöä ja se päättyi keväällä 1951 pidettyihin juhliin ja kurssitodistusten jakamiseen.²⁵ Seuraavana lukuvuonna, joksi Edgren sitä nimitti, kurssilaiset opiskelivat ”[k]ulttuurisosiologiaa painottaen erityisesti kirjallisuutta, taidetta, musiikkia ja teatteria”. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että nuoret tutustuivat ”suomenruotsalaisten ja ulkomaisten kirjailijoiden teoksiin ja useamman suuren taiteilijan töihin” sekä kuuntelivat luentoja, joiden pitäjiin kuuluivat muun muassa Ralf Parland ja Jan-Magnus Jansson.²⁶

Nuorisokurssi muodosti FBF:n kurssitoiminnan ytimen Edgrenin vuosina ja siitä tuli vähitellen yksi suomenruotsalaisen kansandemokraattisen liikkeen instituutioista. Kurssi toimi ennen kaikkea sivistyneenä porttina liikkeeseen, nuorison kulttuurisalonkina ja kansandemokraattisen nuorison taimitarhana. Useimmat sotienjälkeisen ajan tärkeistä kansandemokrateista kävivät kurssin kirjailija Gösta Ågrenin tavoin. Ågren kuvaili myöhemmin Edgreniä yhtenä kolmesta suuresta opettajastaan.²⁷ Viimeisten kurssilaisten joukosta löytyvät myös Leif Salménin, Thomas Micklinin ja Björn Wahlroosin nimet.²⁸

Edgrenin panosta sivistyksen hyväksi ei kuitenkaan palkittu liittosihteerin viralla. Hänen sijaansa FBF:n johtokunta palkkasi sihteeriksi Backlundin 10. huhtikuuta 1952.²⁹ Backlundin palkkaaminen merkitsi Edgrenin arvonalennusta – jälkimmäinen oli, neuvojan virkanimikkeestään huolimatta, käytännössä toiminut liiton sihteerinä ja saanut myös kuukausipalkkaa työstään. Edgren jatkoi kuitenkin neuvojana vapaaehtois pohjalta siitä huolimatta, että hänelle aiemmin maksettu palkka menikin nyt Backlundille. Poliittisesti perustellummalle ja määrätietoisemmalle toiminnalle oli kysyntää, sillä sitä katsottiin tarvittavan suomenruotsalaisen kansandemokraattisen kentän aktivoimiseksi. SKP oli myös pannut merkille puutteet FBF:n toiminnassa. Tarkastel-

tuaan puolueen ruotsinkielistä toimintaa kalenterivuoden 1952 aikana SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta huomautti, että puolueen ote FBF:stä oli ollut heikko ja että liiton opintotemat olivat liian yksipuolisia. Toisin sanoen kirjallisuus ja kulttuuri olivat liian hallitsevassa asemassa.³⁰

Vaikka Backlund myös ilmaisi, että oli tärkeää ”levittää kiinnostusta meidän omaa kotimaista ruotsinkielistä kirjallisuuttamme ja omia kirjailijoitamme kohtaan”³¹, siirrettiin toiminnan painopistettä kaaderikoulutuksen suuntaan. Lisäksi toiminta tuli suunnitelmien mukaisesti suuremmassa määrin sovitetuksi yhteen SKDL:n tarpeiden kanssa.³² Vuonna 1953 pidetyistä 47 opintopiiristä 31:ssä käsiteltiin kunnallistietoutta ja yhteiskuntaoppia. Vain yhdessä opintopiirissä käsiteltiin suomenruotsalaista kirjallisuutta. Muutosta voi havainnollistaa vertaamalla tilannetta vuoteen 1951, jolloin neljässä opintopiirissä luettiin ainoastaan Sally Salmisen romaania *Katrina* (1936). Backlundin johdolla laadittiin uusia, yhteiskuntaoppia ja sosialismin alkeistietoja käsitteleviä kursseja. FBF:n toiminta muuttui Backlundin sihteeriyden myötä yhdistelmäksi käytännönläheistä poliittista koulutusta ja maailmanvallankumouksen voittokulusta kertovaa propagandaa.³³ Vaikka Edgrenillä ei enää ollutkaan mahdollisuuksia vaikuttaa liiton toiminnan sisältöön, häntä ei oltu erotettu. Hän jatkoi nuorisokurssin pitämistä kodissaan Mannerheimintiellä, minkä lisäksi häneen luotettiin edelleen luennoitsijana ja opintopiirien vetäjänä. Pian Backlundin erottua sihteerin virasta helmikuun alussa 1955 Edgren vastasi myös FBF:n käytännön toiminnasta, tultuaan ainoana ehdokkaana valituksi liiton puolipäivätoimiseksi sihteeriksi.³⁴ Edgrenin ja FBF:n symbioosia alleviivasi se, että hänen kotiosoitteestaan tuli myös liiton virallinen osoite. Vuosikokouksen yhteydessä Edgren alleviivasi paluunsa merkitystä pitämällä ylistyspuheen sivistykselle ja tulevaisuudelle. ”Liiton siht. korosti puheessaan sivistyksen, valistuksen ja ymmärryksen merkitystä kansan pyrkimyksille saavuttaa asetettu tavoite, uusi maailma”, todetaan kokouksen pöytäkirjassa.³⁵ Edgrenin humanistinen ja idealistinen, mutta yhtä lailla vallankumouksellinen sivistysihanne oli leimaava FBF:n toimintaa seuraavat melkein 20

vuotta. Käytännössä Edgren sai mahdollisuuden toteuttaa omaan näkemykseensä pohjautuvan version suomenruotsalaisen tavallisen kansan kaikkein eniten tarvitsemasta sivistyksestä.

Edgrenin kansansivistysihanteesta tulee totta: suomenruotsalainen kirjanäyttely

Edgreniläisen kansansivistysprojektin keskipisteessä oli kaksi yhteenkuuluvaa aatteellista vaikutinta. Ensimmäisessä oli kyse suomenruotsalaisen kansallisuuden vaalimisesta ja kehittämisestä, toisessa oli puolestaan kyse käsityksestä, jonka mukaan suomenruotsalaisella kaunokirjallisuudella oli ratkaisevan tärkeä merkitys Svenskfinlandin säilymiselle. Näiden vaikuttimien innoittamina Edgren ja FBF tekivät keväällä 1958 uuden aluevaltauksen järjestämällä suuren suomenruotsalaisen kirjanäyttelyn Pietarsaareissa. Sen yhteydessä pohjalaiset kirjailijat Sven-Olof Högnäs, Wava Stürmer, Gösta Ågren, Ebba Björkbo-Bäckman ja Ingmar Nykvist lukivat ääneen teoksiaan.³⁶ Tapahtumaa kehystivät näytteille asetetut noin viisisataa suomenruotsalaisten kirjailijoiden kirjoittamaa kirjaa sekä joidenkin kirjailijoiden muotokuvat.³⁷ Edgrenin näyttelyn avanneessa puheessa hän otti *Ny Tid* -lehden mukaan etäisyyttä ”siihen surkeaan laimeuteen, jolla joissakin yhteyksissä on suhtauduttu suomenruotsalaiseen kansallisuuskysymykseemme” ja ”totesi tiukasti, ettemme muodosta mitään kansanjäännettä, joksi jotkut meitä nimittävät, vaan oman kansamme”.³⁸ Edgrenin puheenvuoro oli osa suomenruotsalaisten tulevaisuudesta käytyä keskustelua, jonka taustalla olivat 1950-luvun alun negatiiviset väestötieteelliset ennusteet ja suomenruotsalaisen kulttuurin säilymismahdollisuuksista esitetyt synkät näkemykset. Synkkiä sanoja olivat lausuneet niin Edgrenin nuoruuden idolin Hagar Olssonin kaltaiset tunnetut kulttuurihenkilöt kuin myös Christer Kihlmanin ja Jörn Donnerin kaltaiset kukonpojat.³⁹

Edgren muistutti, että Islannissa julkaistiin henkeä kohti 400 kertaa enemmän kirjoja kuin Yhdysvalloissa, ja esitti islantilaiset esikuvana suomenruotsalaisille:

Meitä suomenruotsalaisia on yli puolet enemmän kuin islantilaisia ja meillä on vanha kulttuuri sekä tuhatneljäsataaluvulta polveutuva kirjallisuus. Meidän tulee ottaa mallia islantilaisten esimerkistä [...] ja ymmärtää kansallisen kulttuurimme arvo.⁴⁰

Kosmopoliittinen kommunisti Edgren ilmaisi Pietarsaaressa suomenruotsalaisen vähemmistönationalismin perustavanlaatuisen etnonationalistisen periaatteen: suomenruotsalaiset olivat, yhdessä suomenkielisten muodostaman kansallisuuden kanssa, toinen Suomen kahdesta kansallisuudesta. Näkemys Suomesta kahden keskenään yhdenvertaisen kansallisuuden kotimaana vastasi myös kommunistista kansallisuusoppia.⁴¹ Edgren saattoi siis hyvällä kommunistisella omallatunnolla sanallistaa vähemmistönationalistisen näkemyksensä, joka olisi sopinut sellaisenaan esitettäväksi myös Ruotsalaisen kansanpuolueen puoluepäivillä. Myöhemmin samana vuonna Edgren toisti ja kehitteli painokkaasti vähemmistönationalistista näkökantaansa Svenska folkskolans vänner -yhdistyksen *Svenskbygden*-jäsenlehdessä julkaistussa keskustelupuheenvuorossaan suomenruotsalaisten tulevaisuudesta:

Ennen kaikkea on syytä muistaa eräs olennainen totuus: emme ole ”ruotsia puhuvia” tai ”ruotsinkielisiä” vaan *suomenruotsalaisia*. Emme siis ole mikään kieliryhmä, sillä muodostamme oman kansallisuutemme: *suomenruotsalaisen* kansallisuuden. Tätä kiistatonta tosiasiaa meidän tulee tähdentää aina ja kaikkialla. Samoin kuin sitä ilmeistä faktaa, että kansallisuutta ei vaihdeta kuin paitaa [...] Meidän täytyy tehdä kaikkemme sen eteen, että *suomenruotsalaisten* tiedostaisivat paremmin oman kansallisuutensa. *Kouluissa äidinkielen keskeistä asemaa tulee painottaa ja äidinkielenopettajien vastuuta alleviivata [...] Kodin ja koulun on yhdessä luotava pohja rakkaudelle omaa ruotsalaista äidinkieltämme ja ruotsalaista kulttuuriamme kohtaan.*⁴²

Edgren huomautti myös, että poliittiset rajat ylittävä yhteistyö oli edellytys suomenruotsalaisuuden säilymiselle. Suomenruotsalaisten muodostaman kansallisuuden tulevaisuus oli ideologiset rajalinjat ylittävä, yleissuomenruotsalainen kohtalonkysymys:

Kaikkien Svensk-Finlandin rakentavien voimien varaan pohjautuva myönteinen suomenruotsalainen kulttuuripolitiikka, poliittisesta ja ideologisesta väristä riippumatta, on ehdoton vaatimus ja tinkimätön ehto. Tämänkaltaista kulttuuripolitiikkaa on harjoitettava yhteistyön merkeissä laajimmalta mahdolliselta pohjalta suomenruotsalaisten sivistysjärjestöjen ja kulttuuri-instituutioiden kesken. On kiinnitettävä suurta huomiota suomenruotsalaisen kulttuuriperinteen edustamaan elävään sivistysperintöön. Suomenruotsalaista nuorisoa tulee innostaa viemään tätä sivistysperintöä eteenpäin, syventämään ja rikastamaan kulttuuriamme sekä tehdä siitä kallisarvoinen ja kiistaton välttämättömyys myös tuleville sukupolville.⁴³

Edgrenin kehoitus sisälsi suomenruotsalaiselle porvaristolle osoitetun vetoituksen kohdella kansandemokraattista FBF:ää tasavertaisena suomenruotsalaisen sivistyksen välittäjänä ja suomenruotsalaisuuden puolustajana. Liiton yhä selvempi profiloituminen suomenruotsalaiseen kirjallisuuteen keskittyvänä vähemmistönationalistisena kansansivistysjärjestönä oli epäilemättä ensisijaisesti seurausta Edgrenin etnonationalistisesta vaakaumuksesta. Se pohjasi ajatukseen kielen ja kirjallisuuden keskeisestä merkityksestä kansan elinvoimalle ja säilymiselle.

Vuonna 1959 Vaasassa järjestetyn kirjanäyttelyn yhteydessä teoksiaan lukivat ääneen muun muassa Evert Huldén ja Leo Ågren.⁴⁴ Edgrenin avajaispuhe oli jälleen täynnä vähemmistönationalistista paatosta. *Folktidningen Ny Tid* (FNT) raportoi hänen julistaneen, että ”Helsingin kalpeat kaunosieluiset nuorukaiset”, jotka olivat sitä mieltä, että ”emme tule säilymään, että olemme kansallisuutena hiipuva pois”, eivät tienneet mitään ”suomenruotsalaisesta tavallisesta kansasta, toiveistamme, tahdostamme ja uskostamme”.⁴⁵ Tässä yhteydessä Edgren kääntyi muun muassa Christer Kihlmania vastaan, joka *Dagens Nyheter* -lehdessä 31.

elokuuta 1959 julkaistussa kohua herättäneessä artikkelissaan ”Svenskhetens slagskugga” oli julistanut suomenruotsalaisen vähemmistönationalismin olevan sairaus ja kehottanut suomenruotsalaisia kirjailijoita ”tuntemaan olonsa kotoisaksi [suomenkielisessä] Suomessa”.⁴⁶

Syksyllä 1960 FBF järjesti kirjanäyttelyn Helsingissä yhteistyössä Helsingin kaupungin ruotsinkielisen työväenopiston kanssa. Näyttelyyn osallistui muun muassa Bo Carpelan, Walentin Chorell, Tito Colliander ja Anna-Lisa Österberg.⁴⁷ Edgren ja työväenopiston rehtori Gunnar Bäck esittivät kummatkin avaussanansa. Bäckin tyytyessä lyhyesti toivottamaan kaikki tervetulleeksi piti Edgren tavoilleen uskollisena palavahenkisen ja poleemisen puheen suomenruotsalaisen kirjallisuuden merkityksestä suomenruotsalaisten menneisyydelle, nykyisyydelle ja tulevaisuudelle.⁴⁸ *Studieringen*-lehden julkaisemasta otteesta Edgrenin puheesta käy ilmi tämän jälleen moittineen ”noita kalpeita kaunosieluisia nuorukaisia, jotka haluavat esiintyä nuorina vihaisina miehinä” sanomalla heidän olevan sekä tietämättömiä suomenruotsalaisen kansan tilanteesta että vähemmistökansallisisessa mielessä heikkouskoisia.⁴⁹ Tässä vaiheessa Edgren laski ”kaunosieluisiin nuorukaisiin” kuuluviksi todennäköisesti myös kirjailijat Jörn Donnerin ja Göran Schildtin (vaikka Schildt oli samanikäinen Edgrenin kanssa ja siten teeskenteli olevansa vihainen ja nuori), jotka vuoden 1959 loppupuolella olivat tulleet tunnetuiksi perinteellisen suomenruotsalaisuuden pilkkaajina.⁵⁰ Puheensa lopuksi Edgren ilmaisi vankkumattoman uskonsa siihen, että suomenruotsalaisilla oli tulevaisuus edessään:

Ja ennen kaikkea: me elämme ja tulemme elämään. *Suomenruotsalainen kansallisuutemme elää ja on elävä*. Rakas äidinkielemme, kaitu korkealle ja vapaasti, rakas ruotsalainen äidinkielemme!⁵¹

FBF:n taidenäyttely porvarillisessa Tammisaaressa syksyllä 1961 oli myös osoitus liiton – ja ennen kaikkea Edgrenin – taidosta ylittää poliittikan raja-aidat suomenruotsalaisen kulttuurin hengessä. On tietysti mahdollista, että Tammisaaren porvaristo ei ollut kunnolla perillä pelkästään ruotsinkielisten taiteilijoiden

töitä esitelleen taidenäyttelyn järjestävän tahon luonteesta. *Västra Nyland* nimittäin antoi kunnian näyttelyn järjestämisestä sosiaalidemokraattiselle Työväen Sivistysliitolle. Kansakoulun aulassa esille asetetut teokset eivät myöskään edustaneet sosialistista realismia tai edes sosiaalista realismia. Esillä oli muun muassa Pro Finlandia -palkittujen taiteilijoiden Gösta Diehlin, Torger Enckellin ja Yngve Bäckin töitä. Erityisen sosialistisena ei varmaan myöskään pidetty Edgrenin vakiintunutta tapaa käsitellä avajaispuheessaan suomenruotsalaisuuden kulttuurista elinvoimaa, jonka puitteissa hän *Västra Nyland* -lehden mukaan ”esitti kiihkeää kritiikkiä niitä vähäverisiä helsinkiläisiä kohtaan, jotka ennustavat suomenruotsalaisten lähestyvää tuhoa tietämättä mitään Svenskskanlandista ja sen väestöstä”.⁵²

Syksyllä 1962 oli jälleen kirjanäyttelyn aika, jota tosin kehysivät Sven Grönvallin ja Per Olov Hjortellin taideteokset.⁵³ Uusi-kaarlepyyssä Edgren avasi näyttelyn ylistämällä uudemman keran kirjojen julkaisumääriä Islannissa sekä painottamalla tarvetta suojella ruotsin kieltä ja kirjallisuutta Suomessa etenkin tulevia sukupolvia ajatellen. Sanomalehtien selostusten perusteella Edgren ei tällä kertaa heristänyt sanan säiläänsä kalpeiden kaunosieluisten nuorukaisten suuntaan, vaikka vähemmistökansallinen ilosanoma kirjallisuuden sivistävästä vaikutuksesta pysyikin samana. Kahdeksan esiintyneen kirjailijan joukossa uusia tulokkaita olivat pohjanmaalaiset Edit Björkholm, Ingolf Friman ja Wilhelm Nyby.⁵⁴

Kirjanäyttelyiden kohokohdista 1960-luvun puolivälin aikoihin voidaan mainita vain kuusitoistavuotias debytantti Ulla-Lena Lundberg, joka luki otteita runokokoelmastaan *Utgångspunkt* (1962) Hangossa vuonna 1963, ja niin ikään ensiesiintymisensä tehnyt Ralf Nordgren, joka lausui runojaan Taalintehtaalla vuonna 1964.⁵⁵ Edgrenin suureksi pettymykseksi vuoden 1965 kirjanäyttely peruttiin FBF:n rahanpuutteen ja johtokunnan tärkeämpänä pitämien asioiden vuoksi.⁵⁶ Vuonna 1966 Edgren avasi näyttelyn Närpiössä pitämällä jälleen puheenvuoron monipuolisesta ja kukoistavasta suomenruotsalaisesta kirjallisuudesta joka ilmensi suomenruotsalaisen kansallisuuden kulttuurista voimaa.⁵⁷

FBF-näyttely palasi Pietarsaareen vuonna 1967 kahdeksan pohjalaisen kirjailijan esitysten voimin: Wava Stürmer, Ingolf Fri-man, Ingmar Nykvist, Edith Björkholm, Erik Ågren, Helge Englund, Anna Lisa Lönnqvist ja Walter Ahlö.⁵⁸ Neljä viimeksi mainittua lukivat ensimmäistä kertaa teoksiaan ääneen FBF:n tapahtumassa. Tämän lisäksi kyseessä oli *FNT*:n mukaan Erik Ågrenin ensimmäinen julkinen esiintyminen kirjailijana.⁵⁹ *Österbottningen*-lehden selostuksessa tapahtumasta Edgren kuvasi Pohjanmaan alueen suurta kiinnostusta kirjallisuutta kohtaan seuraavin sanakääntein: ”Täältä lakeuksien maasta nousee joka vuosi uusia kirjailijoita, jotka aktiivisesti ottavat osaa kulttuurityöhön”.⁶⁰ Edgren toisti myös tavanmukaisen viestinsä suomenruotsalaisen kulttuurin ja runouden nuorekkaasta elinvoimasta puheessaan, jota *Jakobstads Tidningissä* luonnehdittiin ”kulttuurioptimismin” sävyttämäksi.⁶¹

Kansallinen sivistys internationalismin ehtona

Kansainvälisenä opiskelijavallankumousten vuonna 1968 FBF järjesti kirjanäyttelynsä Karjaalla. Edgrenin avajaispuheen sisältö oli pitkälti sama kuin edeltävänä vuonna, mutta siinä oli *Västra Nylandin* selostuksen perusteella ajankohtainen lisäys, joka viittasi hänen aiemmin aneemisiin helsinkiläisnuorukaisiin kohdistamaansa kritiikkiin ja herätti sen henkiin:

Sen ansiosta [rohkean ja radikaalin suomenruotsalaisen nuorison esiinmarssi] voimme vain hymyillä pitkämielisen sijaan halveksuvalla huvittuneisuudella erään tietyn vanhemman nuorukaisen yrittäessä ajattelemattomuuttaan ja tietämättömyyttään väittää, ettei meillä ole enää mitään tulevaisuutta isänmaassamme. Kyseisen herrasmiehen mukaan jonkinlaisessa reservaatissa eläminen olisi kohtalomme. No, maailmaan todellakin mahtuu koko joukko arvostelukyvyyttömiä ja rajoittuneita yksilöitä. Minun on myönnettävä, että en edes muista hänen nimeään, koska hän on minulle täysin yhdentekevä ja merkityksetön.⁶²

Karis-Billnäs samlyceumin tiloihin kokoontuneelta yleisöltä tuskin jäi huomaamatta, kuka Edgrenin parhaana ”vanhempi nuorukainen” oli: (sitoutumaton) kansandemokraatti Jörn Donner, jonka lausahdus tulevaisuutta vailla olevien suomenruotsalaisten keräämisestä kokoon johonkin reservaattiin turistien tuijoteltavaksi oli televisioitu reilua kuukautta aikaisemmin. Donnerin kommentit olivat johtaneet kiihkeisiin reaktioihin sekä sosialistien että porvarien keskuudessa. Donner itse kuittasi kiistan ”hytтын paskana”.⁶³

Donnerin varaukseton pohdiskelu reservaateista herätti Edgrenissä vähemmistönationalistista suuttumusta ja hänen Karjaalla pitämänsä puhe oli yritys saada Donner aidosti julistetuksi pannaan suomenruotsalaisissa piireissä. *Västra Nylandista* poiketen *FNT* ei julkaissut Edgrenin Donneriin kohdistamaa pannaan julistamista, vaan raportoi ainoastaan yleisin sanakääntein, että Edgren oli ylistänyt ”suomenruotsalaista elämäntahtoa” ja ottanut etäisyyttä ”perikatopuheisiin”.⁶⁴ Donner, joka debytoi kirjailijana 1951, ei tullut koskaan esiintyneeksi missään FBF:n tilaisuudessa, mutta Karjaalla niin tekivät Barbara von Schoultz, Anders Cleve ja Johan Mickwitz. *FNT*:n mukaan ”nuoria kirjailijoita kiitettiin raikuvien aplodein ja punaisin neilikoin”⁶⁵; punainen neilikka on sosialistinen symboli.

Ruotsalaisuuden päivän pääjuhlassa Vaasassa 6. marraskuuta 1969 tuolloin 60-vuotias Harri Edgren palkittiin Suomenruotsalaisten kansankäräjien (Svenska Finlands folkting) ansiomitalilla työstään suomenruotsalaisen kulttuurin hyväksi.⁶⁶ Runsaat kaksi viikkoa myöhemmin Edgren piti perinteisen avajaispuheensa FBF:n kirjanäyttelyssä. *Hufvudstadsbladetin* mukaan Edgren alleviivasi Paraisilla pitämässään korkealentoisessa puheessa kirjallisuuden merkitystä ”meidän suomenruotsalaiselle kansallisuudellemme” ja ”väitti painokkaasti” etteivät suomenruotsalaiset ole mikään ”vähemmistösirpale, kuten jotkut ovat halunneet väittää”. Hän päätti puheensa iskulauseeseensa: ”me elämme ja tulemme elämään”.⁶⁷ Anders Cleve osallistui jälleen, muiden osallistujien ollessa Viola Renvall, hänen miehensä Hjalmar Krokfors, sekä Ole Torvalds.⁶⁸

Vuonna 1970 näyttely pidettiin Hangossa. *FNT*⁶⁹ julkaisi lyhyen kuvauksen Edgrenin avajaispuheesta mainitsematta hänen suomenruotsalaiseen nuorisoon kohdistamaansa kritiikkiä, jota hän *Hangö*-lehden selostuksen mukaan oli esittänyt: ”Ovatko vain hyödylliset, laskettavissa olevat ja pyrkyrimäiset asiat nuorison kiinnostuksen kohteena ja jotka saavat heidät halveksimaan äidinkieltään.”⁷⁰ *Västra Nyland* totesi Edgrenin soimanneen ennen kaikkea ”nuoria, heitä jotka kutsuvat itseään internationalisteiksi, mutta jotka eivät ole kiinnostuneita omasta äidinkielestään”. Nämä eivät ymmärtäneet mille todellinen internationalismi perustui:

Ilman omassa maassaan, omassa äidinkielessään ja omassa kirjallisuudessaan olevia juuria ei yksikään ihminen voi kasvaa ja kypsyä ja tulla internationalistiksi hengessä ja totuudessa.⁷¹

Aikaisemmin Edgren oli kohdistanut kritiikkinsä ainostaan yksittäisiä kuppikuntia tai – kuten Donnerin tapauksessa – yksittäistä henkilöä kohtaan, ja korostanut nuorison enemmistön radikaaliutta samalla kun se veresti ja uudisti suomenruotsalaista kulttuuriperintöä. Huomattava osa radikaalista nuorisosta yleensä, ja erityisesti vasemmistoradikaalista nuorisosta, oli vuonna 1970 omaksunut internationalismin muodossa tai toisessa, ja Edgrenin puhe Hangossa ilmensi hänen tuoretta pessimismiään mitä tuli suomenruotsalaiseen nuorisoon ja tuonnetun suomenruotsalaisuuden tulevaisuuteen. On merkille pantavaa, että *FNT* päätti olla mainitsematta Edgrenin väitetysti internationalistiseen nuorisoon suunnattua vähemmistönationalistista hyökkäystä. Ilmeisesti lehdessä oltiin sitä mieltä, että Edgrenin sivallus olisi ollut liian provokatiivinen kansandemokraattisen liikkeen riveissä vaikuttavalle ja kasvavalle joukolle internationalistisesti suuntautunutta nuorisoa. Edgrenin nuorisoon kohdistaman vuodatuksen jälkeen ohjelmassa oli ääneen luentaa. Lavalla esiintyivät Krokforsin ja Renvallin aviopari, Ulla-Lena Lundberg, Sven Willner ja Jarl Sjöblom.⁷² Edgren kiitti kirjailijoita ojentamalla jokaiselle punaisen neilikan.⁷³

Sunnuntaina 28. marraskuuta 1971 FBF:n suomenruotsalainen kirjanäyttely teki paluun Pohjanmaalle. Edgren toisti puheessaan Pietarsaassa suomenruotsalaista nuorisoa vastaan Hangossa esittämänsä syytökset ja oli *Österbottningen*-lehden raportin perusteella myös lisännyt syytekirjelmäänsä uuden kohdan:

Nykyään Suomessa monet käyttävät väärin ruotsin kieltä siinä määrin, että heidän puhumaansa kieltä voidaan hyvällä syyllä sanoa ”pidginruotsiksi”. Kotoperäisillä kirjailijoillamme on kova työ pitää kieli puhtaana. Heillä on myös kulttuuriperintö vaalittavanaan.⁷⁴

Etenkin eteläisen Suomen ja Helsingin nuorisopuhui yllä mainittua pidginruotsia, jota Edgren *Jakobstads Tidningin* mukaan luonnehti ”vastenmieliseksi sekasotkuksi epäruotsalaisia sanoja ja rakenteita”. Vaikka Edgren tuli jälleen ilmaiseeksi suomenruotsalaisten tulevaisuutta koskevan pessimisminsä – pessimismin, johon hän ei ollut sortunut 1950- ja 1960-luvuilla – asetti hän *Jakobstads Tidningin* mukaan toivonsa ”äidinkielestään kiinni pitävään suomenruotsalaisen nuorison enemmistöön”. Edgren oli sitä mieltä, että ”niin nyt kuin aiemmin” Pohjanmaa oli kulkeva suomenruotsalaisen runouden kansallisen renessanssin kärjessä.⁷⁵ Edgren päätti puheensa ottamalla käyttöön uuden iskulauseen: ”kerran suomenruotsalainen, aina suomenruotsalainen”.⁷⁶ Mainittu tunnuslause ja kirjallista uudistumista koskenut ennustus toistuivat osittain muutamaa vuotta myöhemmin vähemmistönationalistisen hurriliikkeen kautta. Hurriliike oli vasemmistolaisesta pohjalaisuudesta versonut liike, joka kannatti suomenruotsalaisten itsekorostusta. Yksi hurriliikkeen saavutuksista oli osuuskunnallisen kustannusliikkeen, Författarnas Andelslagin, perustaminen hurriliikkeen keulahahmoihin kuuluneen kirjailija Gösta Ågrenin aloitteesta vuonna 1973.⁷⁷ Ågren oli Edgrenin aiempi oppilas ja jakoi tämän vakaumuksen mitä tuli suomenruotsalaiseen kansallisuuskysymykseen.

Vuonna 1972 Edgren ja hänen kirjanäyttelynsä matkasivat Taalintehtaalle. Esiintyneiden kirjailijoiden joukossa oli muun muassa kirjailijanuransa juuri aloittanut Tua Forsström, joka lausui

ääneen otteita teoksestaan *En dikt om kärlek och annat* (1972).⁷⁸ Edgrenin viimeinen kirjanäyttely järjestettiin Hangossa marraskuussa 1973, jolloin esiintyneiden kirjailijoiden joukossa oli kaksisikko Märta ja Henrik Tikkanen. Edgren avasi näyttelyn sanomatta mitään epälojaaliudesta suomenruotsalaisuutta kohtaan tai sekakielisyydestä. Sen sijaan hän puhui kirjallisuuden, taiteen ja musiikin käsitettävyydestä ja käsittämättömyydestä. Edgren puhui kulttuurisen sivistyksen välttämättömyydestä suuren ja näennäisesti vaikean taiteen, runouden ja musiikin ymmärtämislle ja kokemiselle. *FNT*:n selonteon mukaan Edgren päätti puheensa optimistiseen ennusteeseen: ”kaikki enteilee uutta kukoistuskautta par’aikaa merkittävää sisäistä uudistumista läpikäyväälle suomenruotsalaiselle runoudellemme.”⁷⁹ Edgrenin valtakauden jälkeen FBF järjesti vielä yhden kirjanäyttelyn vuonna 1974, mutta sen jälkeen tämä mitä edgrenmäisin tapahtuma lakkautettiin.

Edgrenin kansansivistysprojekti aikalaisten silmissä

FBF:n suomenruotsalainen kirjanäyttely oli Edgrenin pääasiallinen kiinnostuksen kohde. Kirjanäyttelyssä yhdistyivät Edgrenin bibliofilia ja hänen suomenruotsalainen vähemmistönationalisminsa. Kirjallisuus olennaisena osana kansansivistystä sekä suomenruotsalaisuus olivat sitä paitsi kaksi FBF:n kolmesta kulmakivestä. Vaikka kolmas kulmakivi, sosialismi, muodosti kansandemokraattisen johdon näkökulmasta katsottuna järjestön toiminnan perustan, ei sillä ollut Edgrenille samanlaista merkitystä kuin kirjallisuudella ja suomenruotsalaisuudella. Avajaispuheissaan Edgren ei koskaan propagoinut sosialismin, tai edes taiteen tai kirjallisuuden sosiaalisen realismin puolesta, puhumattakaan neuvostokommunistisen opin mukaisesta sosialistisesta realismista, jolle oli tunnusomaista muodon realismi ja sisällön sosialismi. Kirjanäyttelyihin osallistuneiden kirjailijoiden esitykset eivät – muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – sisältäneet mitään päivänselejä sosialistisia viestejä siitä huolimatta, että monet

mukana olleet kirjailijat olivat kansandemokraatteja tai sympatisoivat kansandemokratiaa.

FBF:n kirjanäyttelyt eivät suoraan myötävaikuttaneet liiton koko muun toiminnan keskeiseen osaan, eli poliittisen sivistyksen tuottamiseen ensisijaisesti kansandemokraateille. Kuitenkin juuri kirjanäyttelyt tekivät liittoa tunnetuksi ulkopuolisessa porvarillisessa yhteiskunnassa paljon suuremmissa määrin kuin mikään muu liiton toiminta. Suomenruotsalaiset kirjanäyttelyt toimivat siltana porvarilliseen Svenskfinlandiin. FBF teki yhteistyötä Suomen ruotsalaisen kansanpuolueen hallitsemien kuntien ja instituutioiden sekä yksityisten yritysten, kuten kustantamojen ja paikallisten kirjakauppojen kanssa. FBF:n suomenruotsalaiset kirjanäyttelyt ja kirjailijoiden esiintymiset, tai Kirjan päivä kuten tapahtumaa myös nimitettiin, olivat mitä suurimmassa määrin kirjallisuustapahtumia, joiden keskiössä oli suomenruotsalaisuus.

FBF-näyttelyiden näkyvimmin esiin tuotu ideologinen sisältö oli suomenruotsalainen vähemmistönationalismi, tapahtumien kansandemokraattisen puolen jäädessä epämääräiseksi taustatekijäksi. Edgrenin suomenruotsalaisen kansallisuuden menneisyyttä ja tulevaisuutta käsitelleiden, aika ajoin räjähdysmäisten avajaispuheiden lisäksi myös itse näyttelyt välittivät käsitystä jatkuvan rikkaasta suomenruotsalaisen kirjallisuuden perinteestä. Vuosien mittaan kirjanäyttelyissä esiintyneet ruotsinkieliset kirjailijat myös vakiinnuttivat näyttelyiden luonteen nimenomaan suomenruotsalaisten merkittävänä tapahtumana, varsinkin kun ruotsalaisia kirjailijoita ei tapahtumissa esiintynyt kertaakaan. Mukana olleiden kirjailijoiden suuri määrä myös osoittaa, että FBF:n kansandemokraattisuus ei ollut valtaosalle Suomessa aktiivisista ruotsinkielisistä kirjailijoista mikään ongelma vuosien 1958 ja 1974 välillä. Edgrenin toiminnan ansiosta FBF:stä tuli hyväksytty instituutio suomenruotsalaisissa kansansivistys- ja kulttuuripiireissä ja ei-sosialistit osallistuivat sen kirjallisuustapahtumiin niin lavalta käsin kuin yleisön joukossa.

Edgrenin kansansivistystoiminnalla oli luonnollisesti myös merkitystä sille, miten aikalaiset näkivät FBF:n. Paljonpuhuvan

esimerkin tarjoaa liiton 15-vuotisjuhlien vietto. Juhlissa olivat mukana muun muassa Kouluhallituksen ruotsinkielisen osaston kouluneuvos Martti Mikander, Svenska studieförbundetin osastopäällikkö Evert Ekroth ja Suomenruotsalaisen kirjailijayhdistyksen puheenjohtaja Carl-Fredrik Sandelin. Juhlan ja FBF:n senaikalaiselle luonteelle oli kuvaavaa, että onnittelupuheissa keskityttiin FBF:n tekemään työhön suomenruotsalaisuuden hyväksi. *FNT* raportoi juhlapuhujien käsitelleen puheissaan yleisesti ottaen suomenruotsalaista henkistä kulttuuria sekä viipyneen kirjallisuuden merkitystä koskevissa pohdintoissa.⁸⁰ Edgren määräsi keskustelun sävyn avajaispuheessaan:

Meitä tänne paikan päälle kokoontuneita yhdistää ennen kaikkea kirja, se on meille ystävistä paras, ikuinen matkatoveri, jonka seuraan me kaikki läsnä olevat voimme aina liittyä [...] ⁸¹

Edgrenin kirjallisuutta kohtaan tuntema intohimo oli keskeisessä asemassa rakennettaessa siltaa sen ideologisen kuilun yli, joka erotti toisistaan yhtäällä FBF:n kaltaisen kansandemokraattisen sivistysliiton, toisaalla Mikanderin ja Ekrothin kaltaiset tunnetut sivistysmiehet. Avajaispuheen tapahtumalle antamaa kirjallis-idealista kehystystä seurasi ja syvensi kirjailija ja kansandemokraatti Leo Ågrenin pitämä juhlaesitelmä. Ågren käsitteli väkivallan ja rakkauden välistä suhdetta ja *FNT*:n mukaan esitelmän päätti ”lämmän vetoomus ihmisten välisen suuremman ymmärryksen puolesta, kehoitus rakkauteen lähimmäistä kohtaan”.⁸² Paljonpuhuvasti luokka ja konflikti loistivat poissaolollaan myös Ågrenin puheessa. Ainoa selvä merkki juhlinnan kohteena olevan liiton kansandemokraattisesta luonteesta oli oikeastaan se, että Elannon kerhohuoneisto Helsingissä oli täyttynyt kansandemokraateilla. Juhlapuheissa ei mainittu työväenliikettä tai poliittista sivistystä, eivätkä edes pöytiä koristaneet kukat (narsissit) antaneet vihjettä Edgrenin johtaman liiton asemasta sosialistisena sivistysjärjestönä.

Edgrenin klassinen sivistysihanne ja konfliktin lumo

Edgrenin klassinen ja humanistinen kansansivistysihanne tulee erityisen selvästi näkyviin 1960-luvun kulttuuriväittelyjen yhteydessä. Marraskuussa 1962 Edgren kommentoi Ruotsissa käytyä kiivasta julkista keskustelua kulttuuridemokratiasta. Keskustelu oli leimahtanut liekkeihin kirjailija ja kansansivistäjä Bengt Nermanın kyseenalaistettua kioskikirjallisuutta kohtaan osoitetun väheksynnän ja suhtauduttua historioitsija Jens Ljunggrenin mukaan epäilevästi ”akateemisen kansansivistäjän kehitysnäkymiin, kasvattajan rooliin ja lukkiutuneeseen kulttuurikäsitteeseen”.⁸³ Kirjassaan *Demokratins kultursyn* Nerman väitti, että kulttuurin jako ”korkeaan” ja ”populaariin” johti jälkimmäisestä pitävällä syyllisyydentunteisiin, mikä puolestaan saattoi johtaa ”kulttuurivastaisuuteen”.⁸⁴ Edgren otti tiukasti etäisyyttä Nermanın huoleen kulttuurivastaisuudesta ja viittasi kokemuksiinsa FBF:ssä: ”Emme ole koskaan kohdanneet Bengt Nermanın kulttuurivastaisuudeksi kutsumaa ilmiötä. Päin vastoin – emme ole lähellekään pystyneet tyydyttämään suurta ja kasvavaa sivistystarvetta”. Sitä paitsi Edgrenin mukaan ennen kaikkea juuri nuoriso oli ottanut sivistysihanteet omakseen.⁸⁵

Ainoa este FBF:n tehtävälle oli Edgrenin mukaan rahanpuute, eikä mikään muka nuorison roskakulttuurin kuluttamisen halusta ponnistava niin kutsutun korkeakulttuurin vastustus. Edgren tyrmäsi Nermanın yrityksen kaventaa korkean ja matalan kirjallisuuden välistä kuilua ja puolusti hyvän kirjallisuuden merkitystä menestyksekkäälle kansansivistystyölle:

Kirjallisessa mielessä moitteettomien kirjojen levittämisellä on totisesti suuri ja olennainen merkitys maaseudun asujaimistolle ja nuorison älylliselle kehitykselle. Bengt Nermanın esittämä hengettömän ja tusinakirjallisuuden puolustus voidaan huoletta jättää omaan arvoonsa.⁸⁶

Myöskään sivistystyön demokratisointi ja pedagogisen hierarkian purkaminen eivät tulleet kysymykseen:

Opintojohtajan ja opettajan keskeistä asemaa ei saa asettaa kyseenalaiseksi. Erityisesti tämä koskee pedagogista puolta, joka on tässä yhteydessä aina ratkaisevan tärkeä. Aikuiskoulutus ei luonnollisestikaan ole sellainen kenttä, jolla kuka tahansa voi niittää laakereita millä tavoin tahansa. Kyse on sektorista, joka yhtä lailla edellyttää tietämystä, pedagogista kokemusta ja loputonta innostusta.⁸⁷

Edgrenin klassisen sivistysmallin puolustus ja ajatus oppineiden tulisielujen johdolla tehtävästä sivistystyöstä vastasi hänen omaa tapaansa sivistää – oppimestarin itsestään selvällä auktoriteetilla ja alkuunpanijan päätöksellä. Hän päätti keskustelupuheenvuoronsa puhumalla perinteisen kansansivistystyön merkityksen puolesta ”suomenruotsalaisen kansallisuuden tulevaisuudelle jota kukaan meistä ei epäile”.⁸⁸

Edgrenin mielipidekirjoitus tiivistää hänen pedagogisen ja poliittisen filosofiansa, vaikka kirjoituksessa onkin yksi merkilepantava aukko – hän ei mainitse sanallakaan kommunismia. Kommunistisen tai edes sosialistisen ajattelun ainesten puuttuminen Ruotsinkielisten maataloustuottajain keskusliiton (Svenska lantbruksproducenternas centralförbund) *Landsbygdens folk*-jäsenlehdessä julkaistusta artikkelista ei sinänsä ole yllättävää. Mainittu puuttuminen oli sitä paitsi sopusoinnussa sen kirjallisen sivistysprofiilin kanssa, jonka Edgren oli luonut FBF:lle. Profiilin edustamaa suuntausta olivat myös ylistäneet porvarillisen kansansivistystyön edustajat FBF:n 15-vuotisjuhlissa.

Profiili ei tosin ollut mikään kommunistien ylläpitämä kulis-si, jonka tarkoitus olisi ollut luoda kosketuspintaa porvarillisen Svenskfinlandin suuntaan, sillä se oli pitkälti totuudenmukainen heijastuma FBF:n tekemästä työstä. Edgrenin *Landsbygdens folk*-lehteen kirjoittama selostus FBF:stä ja omasta sivistysajatuksestaan kävi yksiin käytännön toiminnan kanssa. Siinä piili myös ongelma niiden mielestä, jotka olisivat halunneet liiton valmistele-
van kansaa ja kaadereita luokkataistelua varten.

SKP:n kaaderit kritisoivat ja porvarit palkitsevat

FBF:n johtokunta päätti kokouksessaan 18. marraskuuta 1968 kehottaa Edgreniä heti johtokunnan seuraavassa kokouksessa tekemään yksityiskohtaisesti selkoa opintopiireistä ja niiden osallistujien opintokirjallisuutta koskevista näkemyksistä.⁸⁹ Edgren ei piitannut kehotuksesta ja hän joutui SKP:n kaaderien huolellisesti valmisteleman, viisikohtaisen kirjelmän muodossa esitetyn kritiikin kohteeksi. Kirjelmän mukaan FBF:n toiminta oli huonosti suunniteltua, epäajanmukaista ja sulkeutunutta, eikä FBF tehnyt yhteistyötä jäsenjärjestöjen kanssa; lisäksi FBF:lle vaadittiin vakituista kansliaa, jossa sihteeri olisi tavattavissa määrättyinä aikoina.⁹⁰ Moitteet eivät tuolloin johtaneet minkäänlaiseen mielipiteenvaihtoon. Välienselvittely tapahtui sen sijaan vuosikokouksessa 1969, jonne SKP ja SKDL ilmaantuivat raskaan sarjan kommunistisine toimitsijakaarteineen.

Kuulustelun seurauksena johtokunta ei enää sallinut Edgrenin valitsevan opintopiirien opiskelumateriaalia. Seurauksena oli kaunokirjallisuuden poistaminen melkein kokonaan opiskeluaineiden joukosta. Ainoastaan seitsemän FBF:n 83:sta piiristä opiskeli opintorehtorin mielialietta vuonna 1969, kun taas kokonaisuudessa 73:ssä piirissä omistauduttiin yhteiskuntaopille. Lopuissa kolmessa piirissä opiskeltiin valokuvausta, ammattiyhdistystietoutta ja historiaa.⁹¹ Vaatimukset yhteistyöstä suomenkielisten kansandemokraattien Kansan Sivistystyön Liiton (KSL) kanssa Edgren pystyi torjumaan sillä, että hän piti ruotsin kielen kurssia suomenkielisille KSL:n johdolla.⁹² Kansliakysymys päättyi kompromissiin: kanslia jatkoi Edgrenin kotona, mutta hän olisi tavattavissa Koiton talossa kahtena iltapäivänä viikossa.⁹³ Johtokunta oli rajoittanut Edgrenin mahdollisuuksia rikastaa kansandemokraattista kenttää hyvällä kirjallisuudella, mutta muuten hän jatkoi toiminnan vetämistä oman mielensä mukaan.

On kuvaavaa, että Edgrenin kulttuurikamppailu sai tunnustusta porvarilliselta taholta samoihin aikoihin kun SKP:n kaaderit kohdistivat häneen kovaa kritiikkiä. 6. marraskuuta 1969 Edgren oli Vaasassa Ruotsalaisuuden päivän pääjuhlan kutsuttuna

kunniavieraana. Edgren oli yksi kahdestatoista palkitusta, joiden joukossa oli myös hänen nuoruudenidolinsa Hagar Olsson. Edgreniltä jäi tuskin huomaamatta, että heidät palkittiin samassa tilaisuudessa, vaikka Olsson olikin estynyt pääsemästä paikalle. Hän otti epäilemättä ylpeästi vastaan mitalin, joka myönnettiin tunnustuksena hänen suomenruotsalaisesta kulttuuriteostaan vähemmistönationalistisena sivistysmiehenä.⁹⁴

Edgren ei antanut tiukentuneen kommunistisen kontrollin lannistaa itseään, tai kuten hän itse sanoi eräässä haastattelussa vuonna 1971: ”On pitänyt uskollisesti seurata kutsumustaan ja jättää huomiotta matkan varrella välillä vastaan tulleet harmit, mielihapan aiheet ja ikävyydet.”⁹⁵ Edgren jatkoi ohjelmansa toteuttamista FBF:n puitteissa, vaikkei hän enää päättänytään opintopiirien kirjallisuudesta. SKP:n kaaderien tavoitteleman liiton toiminnan uudistaminen ei edennyt pitkälle, mikä tuskin hämmästytti uudistajia. Heidän mielestään FBF:n toiminta oli edelleen puutteellista, mutta kommunistit pystyivät joka tapauksessa havaitsemaan suunnanmuutoksen kohti poliittisesti tarkoituksenmukaisempaa sivistysliittoa. Vaikka Edgrenin humanistinen ydinajatus sivistyksestä ihmisen ja sivistyksen itsensä vuoksi ei sisältänyt mitattavia poliittisia tavoitteita, oli sen käytännön toteutus kaikesta huolimatta täysin selkeä. Kriitikot huomauttivat toiminnan puutteista mitä tuli sen sopivuuteen suhteessa kansademokraattisen liikkeen tavoitteisiin, mutta he eivät tulleet esittäneeksi mitään vaihtoehtoja tulevaisuuden näkymää FBF:lle ja sen toiminnalle. Konflikti ei kuitenkaan johtanut mihinkään liiton luonteesta käytyyn taisteluun, sillä kukaan ei asettanut kyseenalaiseksi Edgrenin asemaa ja sitä, mitä hän itse kutsui ”elämäntehtäväkseen”⁹⁶.

Viilenevät kaaderit, lämpenevä nuoriso

SKP:n kaaderit olivat syyttäneet Edgreniä vanhanaikaisen kansansivistystoiminnan harjoittamisesta, jonka he katsoivat olevan täysin irrallaan nuorison ideologisista väittelyistä. Nuoriso ei kui-

tenkaan pitänyt Edgreniä minään menneisyyden miehenä; hän oli päinvastoin suosittu uuden ja ideologisesti harjaantuneen vähemmistökommunistien sukupolven edustajien parissa. *FNT*:n mukaan SDNL:n jäsenyhdistys Avant päätti vuosikokouksessaan 1972 yksimielisesti valita Edgrenin yhdistyksen kunniapuheenjohtajaksi, vedoten hänen rooliinsa Avantin jälleensyntymässä ja ”siihen ratkaisevaan merkitykseen, joka hänellä on ollut opintotoiminnalle”.⁹⁷ Edgrenin valinta Avantin kunniapuheenjohtajaksi symboloi suomenruotsalaista kansandemokraattista nuorisoliikettä johtaneiden vähemmistökommunistien ja Edgrenin välistä liittolaisuutta. Käytännössä liittolaisuus merkitsi sitä, että vähemmistökommunistien leiri otti FBF:n toiminnan suurelta osin haltuunsa, vaikka FBF muodollisesti olikin edelleen enemmistökommunistien hallitsema.

Vanhemman sivistysmiehen ja opiskelijoiden muodostaman oppositiokoalition perustana oli heidän yhteinen poliittinen etunsa. Edgrenin ja nuorten yhteistyö ei kuitenkaan ollut sisällöltään pelkästään taktista, etenkin Edgrenin taholta. Thomas Micklin sanoo Edgrenin onnistuneen ainakin osittain vakuuttamaan nuoret siitä, että heidän internationalismiin tähtäävät pyrkimyksensä onnistuisivat vain, mikäli he olisivat ensin (vähemmistö)kansallisia. Micklin muistelee Edgrenin perustelleen argumenttinsa marxilaisesti, eli toisin sanoen tämä oli viitannut kommunistiseen kansallisuusoppiin.⁹⁸ Myöhemminä vuosina Edgren myös itse vahvisti löytäneensä Leninin bolševistisesta kansallisuusteoriasta selvää tukea elinikäiselle työlleen suomenruotsalaisen vähemmistökansallisuuden puolesta.⁹⁹

Nuorison tuella vuodesta 1972 tuli Edgrenin opintorehtoriuran menestyksekkäin. Opintopiirejä oli yhteensä 122, mikä merkitsi määrällisesti 51 prosentin nousua edellisvuoteen verrattuna. Nuorison aine oli yhteiskuntaoppi vanhempien kansandemokraattien opiskellessa kaunokirjallisuutta. Yksittäisten luentojen määrä suoranaisesti räjähti 14:stä 58:een.¹⁰⁰ Edgrenin nuorisokursseille osallistuneet nuoret virtasivat ulos ruotsalaisalueille omistautuakseen sosialistiselle valistustyölle samalla tavoin kuin Axel Olof Freudenthalin vähemmistönationalistiset opetuslapset

Nylands Nationissa (Helsingin Yliopiston osakunta) olivat omistautuneet ruotsalaisuudelle Suomessa 100 vuotta aiemmin. Myös Edgrenin suojatit julistivat vähemmistönationalistista sanomaa kommunistiseen pakettiin käärittynä: Suomen ruotsinkieliset muodostivat oman kansallisuutensa.¹⁰¹ Nuoret taistolaiset nostivat kansallisuuskysymyksen esille myös Avantissa ja SKP:n ruotsalaisjaostossa.¹⁰²

Edgren ja nuoriso muuttivat FBF:n keskeiseksi välineeksi suomenruotsalaisen kansandemokratian uudelleenelvyttämisessä ja erityisesti suomenruotsalaisen vähemmistökommunismien uudelleenelvyttämisessä. Liiton toiminta oli laajempaa kuin koskaan aikaisemmin ja se saavutti nyt nuorison. SKP:n kaaderien useiden vuosien ajan peräänkuuluttamat nuoret intellektuellit liittyivät liikkeeseen. Edgrenin suostumuksella he käyttivät hyväkseen FBF:ää nimenomaan sellaisella poliittisesti tarkoituksenmukaisella tavalla, jonka mukaisesti SKP:n vanhemmat kaaderit olivat usein toivoneet FBF:n toimivan.

Edgrenin ja nuorten aikaansaama elpyminen oli kuitenkin poliittisesti tarkoituksenmukaista vain periaatteen tasolla – poliittisen käytännön tasolla asia oli ongelmallinen enemmistökommunistien ryhmälle, jonka hallinnassa kansandemokraattiset elimet edelleen olivat. FBF:ssä enemmistön valta oli kuitenkin Edgrenin toimesta lähinnä muodollinen. Enemmistö oli enemmän kuin pystyvä estämään vähemmistöä pääsemästä valta-asemiin, mutta FBF:n tapauksessa liiton kiistaton portinvartija ei vain ollut avannut ovea nuorille vähemmistövereilleen: hän oli myös levittänyt heille punaisen maton. Vähemmistön yhä vahvempi ote FBF:stä ei kuitenkaan jäänyt enemmistöltä huomaamatta, ja enemmistöläiset ilmaantuivat sankoin joukoin 25. huhtikuuta 1973 pidettyyn vuosikokoukseen.¹⁰³

Edgrenin alustuksen jälkeen enemmistö tarttui välittömästi toimeen ja päätti ”KSL:n kanssa tehtävän yhteistyön laajentamisesta”.¹⁰⁴ KSL:n hallituselin ja toimitsijakunta olivat enemmistöläisten miehittämiä.¹⁰⁵ Vaatimuksia yhteistoiminnan aloittamiseksi KSL:n kanssa oli mainitusti esitetty jo aiemmin viittaamalla FBF:n poliittisesti heppoiseen ja kaunokirjallisuus-

painotteiseen opintopiiritoimintaan. Vuosikokouksen aikoihin vuonna 1973 opintopiirejä oli kuitenkin enemmän ja ne olivat poliittisempia kuin koskaan aikaisemmin, mutta opintotyötä johtivat väärät kommunistit. Enemmistön näkökulmasta syvempi yhteistoiminta KSL:n kanssa olisi ainakin hillinnyt vähemmistön vaikutusvaltaa. KSL-vaatimus oli ennen kaikkea isku Edgreniä vastaan, joka oli yrittänyt torjua kaikki vaatimukset syvemmälle menevästä yhteistyöstä KSL:n kanssa osana pyrkimystään turvata FBF:n suomenruotsalainen itsenäisyys. KSL-manööverissä oli kyse enemmistön tekemästä ehdottomasta rajanvedosta, mutta sen lisäksi paikalle kokoontuneilla enemmistön edustajilla ei ollut esittää mitään visioita tai konkreettisia ehdotuksia toiminnan sisällön suhteen. Enemmistö oli tullut paikalle osoittaakseen vähemmistölle sen paikan.¹⁰⁶

Uuden johtokunnan järjestäytymiskokouksessa 28. toukuuta 1973 Edgren ilmoitti eroavansa 31. elokuuta 1974 ja sanoi päätöksensä olevan ”lopullinen”.¹⁰⁷ Edgren ja nuoret taistolaiset eivät kuitenkaan antaneet enemmistön ukaasien tai Edgrenin edessäpäin olevan eron lannistaa itseään. Päinvastoin: Edgrenin viimeisestä lukuvuodesta opintorehtorina tuli kurssien, luentojen ja opintopiirien määrässä mitattuna hänen ja liiton kaikista menestyksekkäin. Punainen nuorisoherätys ei osoittanut mitään sammumisen merkkejä ja FBF tarjosi keinoja taistolaisen hehkun ylläpitämiseen. Koska enemmistö kaihtoi Edgrenin savustamista pois FBF:n toiminnasta, jatkoivat hän ja nuoriso vanhaan malliin.¹⁰⁸

Edgrenin viimeiseksi jäänyt vuosikokous 1974 päätettiin hänelle osoitettuihin, lyhyiksi jääneisiin kiitoksiin ”monen vuoden uhrautuvasta työstä”.¹⁰⁹ Eroavan liittosihteerin ja opintorehtorin vanhat enemmistöläiset toverit eivät häntä sen kummemmin kiitelleet, mutta hänen tarinansa FBF:n keulahahmona ei ollut aivan vielä lopussa. Hänen seuraajansa valintaa koskeva jännittynyt keskustelu jatkui edelleen. Kansandemokraattien ehdokkaat olivat Birgitta Boucht ja Carita Nyström vähemmistöläisten seistessä Thomas Micklinin ja Ulf Modinin takana.¹¹⁰ Micklin oli Edgrenin kiistaton suosikki seuraajakseen.

Johtokunnan voimasuhteet olivat tosin vähemmistön toiveiden tiellä. Edgrenin lisäksi vähemmistöläisiä olivat johtokunnassa vain Nils Torvalds ja Leif Salmén, mutta tavoilleen uskollisina taistolaiset eivät antautuneet ilman taistelua. Vähemmistöläisten ryhmä vaati asian lykkäystä vedoten käynnissä olleisiin neuvotteluihin SKP:n enemmistön ja vähemmistön välillä. Kokouksen puheenjohtaja Gunnar Asplund jätti huomioimatta viittauksen puoluejohtajien keskusteluihin, minkä jälkeen Torvalds ja Salmén poistuivat protestiksi kokouksesta.¹¹¹ Edgren jäi ainoana vähemmistöläisenä näyttämölle ja merkitsi pöytäkirjaan seuraavat itse lausumansa sanat kolmannessa persoonassa:

Edgren huomautti, että myös hänen pitäisi nyt poistua kokouksesta, mutta FBF:n sihteerin ominaisuudessa hän katsoi olevansa pakotettu pysymään paikallaan. Hän kuitenkin vastusti puheenjohtaja Asplundin tekemää ratkaisuehdotusta.¹¹²

Harri Edgren saattoi olla ytimiään myöten vähemmistökomunisti, mutta hän saattoi silti tunnollisesti päätökseen viimeisen kokouksensa liittonsa sihteerinä.

Edgrenin elämäntarina menneisyyden peilinä

Edgrenin epätavallinen elämäntarina heijastaa niin Svenskfinlandin kuin koko Suomen kommunistisen historian erityispiirteitä. Kansallisesta perspektiivistä käsin Edgrenin rooli kommunistisena sivistysporvarina oli lähes ainutlaatuinen, mikä pätee erityisesti hänen edustamaansa yhdistelmään bolševistista suomenruotsalaista vähemmistönationalismia ja porvarillista humanistista sivistystä. Sosiologi Risto Alapuron mukaan muualla Euroopassa oli tavallisempaa, että sivistyneistön edustajat olivat mukana kommunististen järjestöjen toiminnassa tai suhtautuivat myötämielisesti kommunismiin toisen maailmansodan lähivuosikymmeninä.¹¹³ Edgrenin väitöskirjan aihe, Romain Rolland, ei kommunismin innossaan ollut mitenkään poikkeuksellinen hah-

mo Ranskassa, jossa hänen jälkiään tuli kulkemaan muun muassa Jean-Paul Sartre. Eurooppalaisessa perspektiivissä Edgrenin kommunismi oli jokseenkin ajalleen tyypillistä. Edgrenin kaltaiset hahmot olivat kuitenkin harvinaisia suomalaisen kansandemokratian parissa etenkin ennen vuotta 1968, ja erityisesti suomenruotsalaisessa kansandemokraattisessa liikkeessä. Edgrenin tausta ja sivistys huomioiden voidaan sanoa hänen olleen ainoa laatuaan suomenruotsalaisissa kansandemokraattisissa piireissä. Vaikka hänen omaleimainen luonteensa johti välillä jännitteisiin FBF:n kansansivistystyötä koskevien odotusten kanssa, hän ei kuitenkaan ollut mikään erakko, vaan hyvin integroitunut originelli. Tästä on merkinä se tosiasia, että Edgrenin annettiin SKP:n kaaderien tyytymättömyydestä huolimatta johtaa kansandemokraattien ruotsinkielistä kansansivistystyötä pitkälti oman mielensä mukaan yli kahdenkymmenen vuoden ajan.

Ainutlaatuiset tai epätavalliset asiat tekevät näkyviksi arkipäivän usein näkymättömät peruspiirteet ja tästä syystä niillä on erityistä merkitystä historiografialle. Edgrenin tapauksessa hänen epätavallinen elämäntarinansa tekee näkyväksi Svensksfinlandin poliittisessa ja kulttuurisessa 1900-luvun historiassa olleita rajoja ja mahdollisuuksia, jotka ehkä muuten olisivat jääneet huomaamatta. Edgrenissä ainutlaatuista eivät olleet hänen elämäntyötään muovanneet aatteet, vaan hänen tapansa yhdistää ne työssään suomenruotsalaisena ja kansandemokraattisena kansansivistäjänä. Artikkelimme osoittaa, että kommunistinen luokkataistelu ja suomenruotsalainen kulttuurikamppailu eivät olleet toisen toisensa poissulkevia, yhtenäisiä lohkoja, vaan pikemminkin toisilleen sukua olevia poliittisiä tarkoituksia, jotka saattoivat hyötyä toisistaan. Yhtä lailla Edgrenin humanistinen ja idealistinen kansansivistystyö paljastaa yhtäältä kansandemokraattisessa liikkeessä olleen runsaasti tilaa suomenruotsalaiselle kulttuurikamppailulle, toisaalta suomenruotsalaisen porvariston parissa olleen avoimuutta yhteistyölle ruotsalaisuutta edistävien sosialististen voimien kanssa. Toisin sanoen Edgrenin henkilöhistoria osoittaa kuinka porvarillisuuden ja sosialismin väliset raja-aidat ylittivät ja miltei katosivat yhteisen suomenruotsalaisen henkisen

kulttuurin vainioilla Svenskfinlandin kaltaisessa ympäristössä. Epäilemättä myös Edgren itse ymmärsi elämäntyönsä rajat ylittävänä kulttuurikamppailuna Svenskfinlandin säilymisen puolesta.¹¹⁴ Luultavasti tästä syystä Edgren ei lahjoittanut laajaa ja hyvin järjestettyä henkilöarkistoaan kansandemokraattisen liikkeen arkistolle (Kansan Arkisto) vaan Åbo Akademin suomenruotsalaiselle (kansallis)kirjastolle.¹¹⁵ Lahjoituksellaan Edgren viestitti näkevänsä elämäntyönsä yhteisenä suomenruotsalaisena asiana samalla kun hän ei nähnyt mitään tarvetta peittää jälkimaailmalta sitä, että hän oli kommunistina pyrkinyt porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseen.

Suomennos: Johan Ehrstedt.

Viitteet

- 1 Artikkelin kirjoittamisen tekivät mahdolliseksi tutkimusrahoitusta myöntäneet Koneen Säätiö, Svenska kulturfonden sekä Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 2 Engman 1996, s. 347.
- 3 Marlene Eriksson, ”Harri Edgren berättar: Minnen och reflexioner”, *Enhet* 28.11.1977.
- 4 Engman 1996, s. 357.
- 5 Eriksson, ”Harri Edgren berättar”.
- 6 Ibid.
- 7 Anna-Lisa Sahlström, ”Harri Edgren”, *SFV-kalendern 1997*, s. 100; David-Fox 2005, s. 3.
- 8 Eriksson, ”Harri Edgren berättar”.
- 9 Sahlström, ”Harri Edgren”.
- 10 Harri Edgrenin sotilaskantakortti, Helsingin sotilaspiiri, kotelo 173, KA; Johansson 1987, s. 92.
- 11 ”Uppfostran till demokrati”, *Arbetets jul* 1944, s. 6, 11.
- 12 Ibid., s. 11.
- 13 Harri Edgren (nimmerkillä –f–), ”Politiskt sorgespel”, *Folk tidningen* 14.3.1945.
- 14 DFFF:s svenska arbetsutskotts protokoll 2.4.1945, 4913:5, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto/Ruotsinkielinen toiminta, Pöytäkirjat, KansaA.
- 15 Harri Edgrenin henkilömappi, Kaaderijaoston kokoelma, Hmp I ymp Helsinki A–G, KansaA.
- 16 Vähemmistönationalismin käsitteen tarkemmasta erittelystä ks. Ahlskog, Kaihovirta & Wickström 2018.
- 17 Wickström & Ahlskog 2017.
- 18 ”Märklig händelse i Finlands bildningsliv. Svenskt folkbildningsförbund bildades i går i Helsingfors”, *Ny Tid* 25.4.1946.
- 19 Harri Edgrenin henkilömappi.
- 20 Wickström & Ahlskog 2017, s. 271–272.
- 21 Protokoll fört vid möte för DFFF:s svenska sektionens arbetsutskott 24.2.1949, 4913:6, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto/Ruotsinkielinen toiminta, Pöytäkirjat, KansaA.
- 22 Ibid.
- 23 Wickström & Ahlskog 2017, s. 275–277.
- 24 Verksamhetsberättelse 1950, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 25 FBF:s ungdomskurs i H:fors 1950–1974 under Harri Edgrens ledning, Harri Edgrens samling 86, Åbo Akademin kirjasto.
- 26 Verksamhetsberättelse 1951, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.

- 27 Sahlström 1997, s. 84. Suomenruotsalaisen runouden poliittista ulottuvuutta 1960–1970 analysoidaan kirjallisuushistorian keinoin teoksessa Möller-Sibelius 2018.
- 28 FBF:s ungdomskurs i H:fors 1950–1974.
- 29 Styrelseprotokoll 10.4.1952, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 30 ”SKP:n KK:n poliittisen toimikunnan päätös ruotsalaistyöstä (14.1.1953)”, 8026:6, Suomen kommunistinen puolue 1944–1990/Ruotsalaisjaosto, Yhteenvedot, KansaA.
- 31 ”Utkast till verksamhetsplan för Folkets Bildningsförbund 1952–53”, 1313:5, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 32 Styrelseprotokoll 28.5.1952, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 33 Verksamhetsberättelse 1953, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 34 Verksamhetsberättelse 1953, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 35 Styrelseprotokoll 9.2.1955, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 36 Årsmötesprotokoll 15.4.1955, 1313:5, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 37 Verksamhetsberättelse 1958, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 38 ”Givande möte i Jakobstad med böcker och författare vid FBF:s bokutställning”, *Jakobstads Tidning* 22.4.1958.
- 39 ”Blind är boklös man!”: Framgångsrik bokutställning i Jakobstad, fem författare uppträdde”, *Ny Tid* 22.4.1958.
- 40 ”Låg nativitet, emigration hot mot vår stams framtid”, *Hufvudstadsbladet* 15.4.1951; Christer Kihlman, ”Vår Framtid”, *Studentbladet* 19.3.1951; Jörn Donner, ”Anteckningar om finlandssvenskhet”, *Ny Tid* 28.6.1951; Holmström 1995, s. 131–158.
- 41 ”Blind är boklös man!”.
- 42 Yksityiskohtainen selvitys kommunistisen kansallisuusteorian yhteydestä suomenruotsalaiseen löytyy tästä teoksesta: Ahlskog & Wickström, ”Stalin ja Suomen ruotsalaisuus” sekä Ahlskog, Kaihovirta & Wickström, ”Kansallisuus luokkataistelussa”.
- 43 Harri Edgrenin keskustelupuheenvuoro artikkelissa ”Vi diskuterar: Kulturfrent”, *Svenskbygdén* 1958:6, s. 6–7. Korostukset alkuperäisessä tekstissä.
- 44 Ibid., s. 7.
- 45 Verksamhetsberättelse 1959, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 46 ”FBFs utställning och uppläsning höjdpunkt i österbottnisk litteraturhöst”, *Folktidningen Ny Tid* 30.10.1959.
- 47 Christer Kihlman, ”Svenskhetens slagskugga”, *Dagens Nyheter* 31.8.1959.

- 48 Verksamhetsberättelse 1960, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 49 ”Finlandssvensk bokutställning i Helsingfors”, *Studeringen* 3:1960, s. 3.
- 50 Ibid.
- 51 ”Bygdesvenskheten ohållbar?”, *Åbo Underrättelser* 27.12.1959. Alkuperäisen tekstin harvennus kursivina.
- 52 ”Finlandssvensk bokutställning i Helsingfors”, s. 6.
- 53 Sven Willner, ”Finlandssvensk konstutställning i folkskolans aula”, *Västra Nyland* 31.10.1961.
- 54 Verksamhetsberättelse 1962, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 55 Max Furu, ”Boken öppnar oss helt nya världar”, *Vasabladet* 20.11.1962; Ingmar Nykvist, ”Åtta läste ur egna verk vid konstdag i Nykarleby”, *Österbottningen* 20.11.1962; ”Nykarleby: Lyckad bokutställning i FBF-regi”, *Folktidningen Ny Tid* 23.11.1962.
- 56 ”Samling kring boken och sex författare i Hangö”, *Västra Nyland* 26.11.1963; ”FBF ordnade bokens dag i Hangö”, *Folktidningen Ny Tid* 29.11.1963; ”Bokutställning och diktare i Dalsbruk”, *Åbo Underrättelser* 30.11.1964.
- 57 Verksamhetsberättelse 1965, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 58 ”Vår litteratur ett livsvillkor”, *Vasabladet* 29.11.1966; ”Närpes: Givande författaruppläsning”, *Folktidningen Ny Tid* 2.12.1966.
- 59 Verksamhetsberättelse 1967, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 60 ”Bokens dag i Jakobstad: Stor publikframgång för FBF:s författarmatiné”, *Folktidningen Ny Tid* 24.11.1967.
- 61 ”Författarmatiné i Jstad påtalade kulturlösheten”, *Österbottningen* 21.11.1967.
- 62 ”Givande bokdag i Jakobstad: åtta författare medverkade”, *Jakobstads Tidning* 21.11.1967.
- 63 ”Författarna lever i en bitter ekonomisk misär”, *Västra Nyland* 26.11.1968.
- 64 ”En skitsak säger Donner”, *Dagens Nyheter* 26.10.1968.
- 65 ”Bokens dag i Karis”, *Folktidningen Ny Tid* 28.11.1968.
- 66 Ibid.
- 67 ”Svensk toppen”, *Vasabladet* 7.11.1969.
- 68 ”Författaruppläsning vid matiné i Pargas”, *Hufvudstadsbladet* 25.11.1969.
- 69 Ibid.
- 70 ”Bokens dag i Hangö”, *Folktidningen Ny Tid* 26.11.1970.
- 71 ”Trevlig bokexpo med författaruppläsning”, *Hangö* 24.11.1970.
- 72 ”Fem författare läste egna verk”, *Västra Nyland* 24.11.1970.
- 73 ”Trevlig bokexpo med författaruppläsning”.
- 74 Ibid.
- 75 ”Bokens dag i Jakobstad”, *Österbottningen* 30.11.1971.
- 76 ”Stark bokhöst visar livskraft i kulturarvet”, *Jakobstads Tidning* 30.11.1971.

- 77 ”Nio författare möttes i Jakobstad”, *Vasabladet* 30.11.1971.
- 78 Rönnholm 2000, s. 248.
- 79 ”Bokens dag i Dalsbruk: Unga författare deltog”, *Åbo Underrättelser* 28.11.1972.
- 80 ”Bokens dag i Hangö”, *Folktidningen Ny Tid* 29.11.1973.
- 81 ”Uppskattat bildningsförbund 15 år”, *Folktidningen Ny Tid* 5.5.1961.
- 82 Ibid.
- 83 Ibid.
- 84 Ljunggren 2009, s. 72.
- 85 Nerman 1962, s. 15.
- 86 Harri Edgren, ”Harri Edgren möter intet kulturmotstånd”, *Landsbygdens folk* 9.11.1962.
- 87 Ibid.
- 88 Ibid.
- 89 Ibid.
- 90 Styrelseprotokoll 18.11.1968, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 91 ”Till Folkets Bildningsförbunds styrelsemöte 18.12.1968”, bilaga nr 3 årsmötesprotokoll 1968, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 92 Verksamhetsberättelse 1969, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 93 Styrelseprotokoll 11.9.1969 och 15.12.1969, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA; Verksamhetsberättelse 1969.
- 94 Styrelseprotokoll 15.12.1969.
- 95 ”Svensk toppen”.
- 96 ”Folkets Bildningsförbund tjugofem år”, *Folktidningen Ny Tid* 22.4.1971.
- 97 Ibid.
- 98 ”AVANT uppåt”, *Folktidningen Ny Tid* 2.3.1972.
- 99 Thomas Micklinin haastattelu 7.7.2015 FBF:n historiaprojektia varten, tallenne kirjoittajien hallussa. Katso myös Wickström & Ahlskog, ”Stalin ja Suomen ruotsalaisuus” tässä teoksessa.
- 100 Tor Högnäs, ”Kulturkämpe berikar finlandssvenskheten”, *Vasabladet* 3.11.1983.
- 101 Verksamhetsberättelse 1972, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 102 Ibid.; Verksamhetsberättelse 1973 och Verksamhetsberättelse 1974, 1313:13, Folkets Bildningsförbund, Verksamhetsberättelser, KansaA.
- 103 ”Styrelsens förslag till verksamhetsberättelse för år 1972”, Harri Edgrens samling 46, Åbo Akademin kirjasto; FKP:s svenska sektion, Mötesprotokoll 10.3.1973, 8026:3, Suomen kommunistinen puolue 1944–1990/Ruotsalaisjaosto, Pöytäkirjat, KansaA.
- 104 Årsmötesprotokoll 25.4.1973, 1313:5, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 105 Ibid.
- 106 Kantasalmi 2004, s. 39.

- 107 Årsmötesprotokoll 25.4.1973, 1313:5, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 108 Styrelseprotokoll 28.5.1973, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 109 Verksamhetsberättelse 1973.
- 110 Årsmötesprotokoll 25.4.1974, 1313:5, Folkets Bildningsförbund, Protokoll, KansaA.
- 111 Styrelseprotokoll 10.9.1974, 1313:6, Folkets Bildningsförbund, Styrelseprotokoll, KansaA.
- 112 Ibid.
- 113 Ibid.
- 114 Alapuro 1997, s. 90–94.
- 115 Högnäs, "Kulturkämpe berikar finlandssvenskheten".

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistot

- Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Helsingin sotilaspiiri
Kotelo 173
- Kansan Arkisto (KansaA), Helsinki
Suomen Kansan Demokraattinen Liitto/Ruotsinkielinen toiminta
Pöytäkirjat
Suomen kommunistinen puolue 1944–1990/Ruotsalaisjaosto
Mötesprotokoll
Yhteenvedot
- Folkets Bildningsförbund
Protokoll
Styrelseprotokoll
Verksamhetsberättelser
Kaaderijaoston kokoelma
Harri Edgrenin henkilömappi
- Åbo Akademin kirjasto, Turku
Harri Edgrens samling

Sanoma- ja aikakauslehdet

- Arbetets jul* 1944.
- Dagens Nyheter* 31.8.1959, 26.10.1968.
- Enhet* 28.11.1977.
- Folktidningen* 14.3.1945.
- Folktidningen Ny Tid* 30.10.1959, 5.5.1961, 23.11.1962, 29.11.1963, 2.12.1966, 24.11.1967, 28.11.1968, 26.11.1970, 22.4.1971, 2.3.1972, 29.11.1973.
- Hangö* 24.11.1970.
- Hufvudstadsbladet* 15.4.1951, 25.11.1969.
- Jakobstads Tidning* 22.4.1958, 21.11.1967, 30.11.1971.
- Landsbygdens folk* 9.11.1962.
- Ny Tid* 25.4.1946, 28.6.1951, 22.4.1958.
- SFV-kalendern* 1997.
- Studentbladet* 19.3.1951.
- Studeringen* 3:1960.
- Svenskbygden* 6:1958.
- Vasabladet* 20.11.1962, 29.11.1966, 7.11.1969, 30.11.1971, 3.11.1983.

Västra Nyland 31.10.1961, 26.11.1963, 26.11.1968, 24.11.1970.

Åbo Underrättelser 27.12.1959, 30.11.1964, 28.11.1972.

Österbottningen 20.11.1962, 21.11.1967, 30.11.1971.

Kirjallisuus

- Ahlskog, Jonas, Kaihovirta, Matias & Wickström, Mats (2018): ”Nationen i klasskampen: Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen”, *Historisk Tidskrift* 138:3, s. 452–479.
- Alapuro, Risto (1997): *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi.
- David-Fox, Michael (2005): ”The ’Heroic Life’ of a Friend of Stalinism: Romain Rolland and Soviet Culture”, *Slavonica* 11:1, s. 3–29.
- Engman, Max (1996): ”Finsk och svensk bokhandel i S:t Petersburg”, teoksessa Leena Pärssinen & Esko Rahikainen (toim.), *Mundus librorum: kirja- ja opihistoriallisia tutkimuksia*. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto, s. 343–366.
- Holmström, Roger (1995): *Hagar Olsson och den växande melankolin: Liv och diktning 1945–1978*. Helsinki: Schildt.
- Johansson, Rudolf (1987): *Vi bygger staden: Helsingfors Svenska Arbetarörening 1898–1988*. Helsinki: Helsingfors Svenska Arbetarörens förslag.
- Kantasalmi, Kari (2004): ”Kansan Sivistystyon Liitto: Toimintalinjoja ja refleksiivisyyden pulmia”, teoksessa Kari Kantasalmi, Liisa Korhonen & Jukka Tainio (toim.), *Sivistystyon itseymmärrys. Tekstejä järjestyksellisesti sivistystyöstä*. Helsinki: Kansan sivistystyon liitto, s. 7–71.
- Ljunggren, Jens (2009): *Inget land för intellektuella: 68-rörelsen och svenska vänsterintellektuella*. Lund: Nordic Academic Press.
- Möller-Sibeliuss, Anna (2018): *Dikt och ideologi: Gösta Ågrens, Lars Huldéns och Claes Anderssons 1960–70-talspoesi*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nerman, Bengt (1962): *Demokratins kultursyn*. Tukholma: Albert Bonniers Förlag.
- Rönholm, Bror (2000): ”Sprickor genom Svenskfinland”, teoksessa Clas Ziliacus (julk.), *Finlands svenska litteraturhistoria: Andra delen. 1900-talet*. Helsinki & Tukholma: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis, s. 186–192.
- Sahlström, Anna-Lisa (1997): ”Där ute snöar det”, teoksessa Anna-Lisa Sahlström (toim.), *Röd lärdom: Folkets Bildningsförbund 1946 – Framtiden*. Helsinki: Folkets Bildningsförbund, s. 7–109.
- Wickström, Mats & Ahlskog, Jonas (2017): ”Socialt och kulturellt medvetna medborgare: Socialistisk finlandssvensk folkbildning från samarbete till splittring i Folkets Bildningsförbund r.f. 1945–49”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:2, s. 255–285.